

4. Vprašanje o političnih svoboščinah in pravicah, ki jih običajno kratijo zatiranim narodom.

5. Kulturno vprašanje, to je vprašanje o svobodnem razvoju narodne kulture, in sicer tako na področju razvijanja jezika, literature, umetnosti itd. kakor tudi na področju organizacijskega utrjevanja narodne samobitnosti; sem spada vprašanje o šolah, učbenikih, kulturnih in drugih društvih itd. ter o materialnem fondu za razvijanje te kulture, ki je odvisen od gospodarske moči naroda.

6. Vprašanje zunanje politike, to je prostosti, da narod sodeluje v mednarodnem življenju tako, kakor najbolj ustreza potrebam njegovega napredka in nacionalne svobode.«

Kaj je torej zdaj z vprašanjem o današnjih in nekdanjih dilemah? Mogoče pa le niso tako zelo različne, samo da so ravno tisti, ki so imeli v rokah vse škarje in vse bale platna, storili marsikaj, da so zameglili vrsto čez vse preprostih resnic.

Jaša Zlobec

Ljubljana, 3. XI. 1986

Dr. Veljko
Rus

Kultura in organizacija

ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE LETA 1941

Četrta točka programa Osvobodilne fronte, katere cilj je oblikovanje nove kolektivne identitete Slovencev, je zelo verjetno plod številnih razgovorov med ustanovitelji Osvobodilne fronte. Iz zapiskov Josipa Rusa sledi, da je bil v zvezi s formulacijo 4. točke s strani sokolov odločilnega pomena sestanek med njimi in komunisti 13. januarja 1941 v kavarni Majcen za Bežigradom. Cilj sestanka je bil v tem, da se razbistrijo stališča sokolov do JNS in komunistov do SZ. Takratna stališča komunistov do teh vprašanj so znana in dokumentirana, zaradi tega o njih ne bom govoril. Stališča predstavnikov slovenskega Sokola pa so bila približno naslednja:

1. Glede na naraščajoči fašizem in nacizem je naslonitev na SZ edina možna alternativa:

2. Za sokole je ključnega pomena dejstvo, da je SZ v svoji ustavi iz leta 1936 zadovoljivo rešila nacionalno vprašanje s tem, ko je deklarirala samoodločbo narodov kot temeljno ustavno načelo:

3. Sokoli se ne vežejo na JNS. Njihova neodvisnost od liberalne stranke je bila izpričana v desetletnem intenzivnem boju proti strankarski zlorabi Sokola v politične namene, v boju proti podržavljanju

Sokola in v trajni težnji po ohranitvi Sokola kot vsenarodne vzgojne organizacije.

Omenjena stališča so bila skladna s stališči predstavnikov KPS. Negotovost pa je nastala potem, ko so sokoli postavili vprašanje o notranji ureditvi SZ, zlasti še o vlogi posameznika v socialistični družbi. V zvezi s tem jih je zanimalo, kako gledajo slovenski komunisti na to vprašanje. Zanimalo jih je, ali pojmujejo socializem kot tisto družbeno ureditev, v kateri bo *svobodni razvoj posameznika pogoj za razvoj celotne družbe*.

Eden od predstavnikov KPS, ki se je pred kratkim vrnil iz SZ, je omenil, da je primer Stahanova in stahanovskega gibanja zagotovilo za to, da tudi SZ kot družbeni sistem spodbuja iniciativo posameznika. Sokoli z odgovorom niso bili zadovoljni, saj je šlo v tem primeru po njihovem mnenju bolj za propagandno akcijo kot pa za sistemsko rešitev.

Dermastia je po letu 1948 omenil, da je prav to vprašanje o vlogi posameznika v družbi zbudilo med predstavniki KPS dokaj živahno razpravo in privedlo do tega, da se je v razgovore vključil tudi Kidrič. V razdobju od januarja pa do marca je bilo več sestankov med predstavniki KPS in Sokola, pa tudi več sestankov med Kidričem in Rusom. Pogovarjali so se o naravi sokolske organizacije, o vlogi posameznika v njej in o boju Sokola proti strankarski zlorabi organizacije s strani JNS. Kidrič je za te teme kazal veliko zanimanje in tudi prebral vse pomembnejše tekste iz Sokola (vestnika ljubljanske sokolske župe).

Konec marca so bili kontakti med predstavniki Sokola in KP prekinjeni, ker so se člani KPS ponovno umaknili v globoko ilegalno. Kontakti so se obnovili po 18. aprilu. Razgovori v tem času niso bili več usmerjeni v medsebojno pojasnjevanje stališč, ampak v snovanje enotne vsenarodne organizacije. Pri tem sta bili odločilni dve stvari:

- a) nadstrankarski značaj te organizacije, ki je dobila ime OF;
- b) dejavni značaj te organizacije, ki naj organizira oboroženi odpor proti okupatorju.

Kasnejše interpretacije OF so v znatni meri zameglile prvotno zasnovo OF s tem, ko so jo skušale prikazati kot politično koalicio, kot antiimperialistično gibanje in kot gibanje, ki se je omejilo na pasivni odpor do okupatorja vse do napada Nemčije na SZ.

Če bi bila OF zasnovana kot politična koalicio in ne kot vsenarodna organizacija, najbrž ne bi imela niti približno takšne mobilizacijske moči, kot jo je dejansko imela. Če bi bila antiimperialistična in ne narodnoosvobodilna, bi zelo verjetno aktivirala levo inteligenco, ne pa tudi drugih slojev prebivalstva. In če se ne bi takoj opredelila za oborožen odpor, najbrž ne bi bila zavezala ustanovnih skupin OF dovolj močno na enotnost akcije. Takojšnja odločitev za oborožen odpor proti okupatorju je bila najbrž najtežja, vendar hkrati tudi odločilna poteza tedanjega vodstva OF. Brez nje bi bila tudi 4. točka programa OF samo deklarativna fraza in nič več.

Izjemen pomen temeljnih točk OF je bil pravzaprav v tem, ker so na izredno preprost način definirale komplementarno razmerje med kulturnimi cilji te organizacije, ki so definirani v 4. točki, in naravo organizacije, ki je definirana v drugih točkah.

OF KOT TRANSMISIJA KPS

Jože Rus je kot predstavnik Sokola v IO OF vztrajno skušal uveljavljati vsenarodni, se pravi nadstrankarski značaj te organizacije. Predstavniki KPS so ravnali drugače: dosledno so uveljavljali dominantno vlogo Partije v OF. Spet drugače so ravnali krščanski socialisti, ki so skušali ohraniti avtonomnost svoje skupine v OF. Kulturniki so se tako kot sokoli brez zadržkov vključevali v OF, vendar niso posvečali pozornosti organizacijskim zadevam. OF je tako postopoma izgubljala značaj vsenarodne nadstrankarske organizacije in se spreminjala v transmisijo KPS.

Preobrazba OF v transmisijo KPS seveda ni samo posledica različne prakse ustanovnih skupin, ampak tudi rezultat okoliščin, v katerih je OF delovala. Ni samo posledica volje po dominaciji KP (ki naj bi tako zagotovila uresničevanje dolgoročnih interesov delavskega razreda) niti separatizma krščanskih socialistov (ki so si hoteli zagotoviti kulturno avtonomijo), niti posledica »naivnega« vključevanja Sokolov in Kulturnikov, ki so videli v populističnem gibanju zagotovilo za demokratičen značaj in za učinkovitost OF.

Preobrazba OF v transmisijo KPS je bila po mojem mnenju predvsem posledica tega, da je šlo za vse ali nič, za življenje ali smrt, to pa je neizogibno vodilo k uveljavljanju vodilne vloge KPS kot organizacije, ki je bila edina usposobljena za delovanje v takšnih okoliščinah. Poleg tega je treba upoštevati, da se je hkrati s spreminjanjem OF v transmisijo KPS dogajala tudi preobrazba same Partije. Zaradi nujnega konsenza v okviru OF se je tudi Partija vse bolj »nacionalizirala«, se pravi, da je zebujala značaj boljševiske Partije.

Seveda pa niti subjektivni nameni, niti objektivne okoliščine niso odločilno vplivale na realizacijo 4. točke programa OF. Na njeno realizacijo je vplivala predvsem narava OF kot organizacije, se pravi akcijski okvir, v katerem je delovalo članstvo OF.

OF kot transmisija KPS ni mogla zagotoviti realizacije 4. točke. Ni je mogla zagotoviti zaradi tega, ker se je vse bolj uveljavljalo načelo demokratičnega centralizma na račun spontane množice iniciative. Nasprotni proces, ki je potekal v smeri demokratizacije Partije in ki ga je Stalin kasneje označil kot proces utapljanja Partije v Fronti, ni bil tako močan kot prvi. V 50 letih je sicer privedel do ukinitve Partije in do ustanovitve Zveze, vendar je šlo pri tem le za spremembo Programa ne pa tudi Statuta. Vsebina je bila nova, organizacijska struktura pa stara, prav ta pa je konservirala staro boljševisko prakso v Zvezi.

Asimetrično razmerje med OF in KP je preprečilo nastajanje »novega lika aktivnega slovenstva«. Visoka aktivnost slovenske populacije, spočeta v NOB, se je sicer ohranila skozi celotno obdobje obnove in industrializacije dežele. V tem smislu lahko rečemo, da so socialne energije, sprožene med NOB, odločilno prispevale k sorazmerno hitri obnovi dežele in k njeni industrializaciji. Toda vsa ta aktivnost ni rodila »novega lika slovenstva«, ampak zelo anomično družbo, ki je razcepljena na vsemočno politično elito in na nemočno množico »občanov«.

Visoka aktivnost se je izrodila v aktivizmu; ta ne temelji več na samoiniciativni posameznikov, ampak na trajni mobilizaciji množic s strani politične elite oziroma s strani avantgardne organizacije. Posameznik je na ta način potisnjen v vlogo izvajalca, s čimer je njegova osebna, moralna in politična rast skoraj v celoti okrnjena.

Aktivizem sicer nenehno potrjuje vodilno vlogo »zgodovinskega subjekta«, vendar pa zaradi stereotipnih kampanjskih metod ne more imeti družbotvornih niti kulturotvornih učinkov. Kot taka seveda ne more uresničevati »novega lika aktivnega slovenstva«.

Če presojamo 40-letno dogajanje samo z vidika delovanja ustanovnih skupin, lahko torej rečemo, da je glavni vzrok za to, da OF ni uresničila 4. točke svojega programa, v tem, ker se predstavniki KP niso mogli odpovedati Partiji, krščanski socialisti pa niso mogli pretrgati svojih vezi s Cerkvijo. Ker se vezi s tradicionalnimi organizacijskimi strukturami niso pretrgale, se »nov lik aktivnega slovenstva« ni mogel uveljaviti. Novo vino se je pač nenehno kisalo v starih sodih.

Nov lik aktivnega slovenstva je bil sicer v narodnoosvobodilnem gibanju latentno prisoten. Izražal se je v pesmi, v tovarišiji in neverjetni iznajdljivosti množic. Do trajne uveljavitve pa bi bil lahko prišel le v primeru, če bi se ohranil vsenarodni značaj OF, če bi komunizem rodil drugačno organizacijo, kot je leninska Partija, in če bi krščanstvo namesto katoliške Cerkve rodilo novo varianto protestantske Cerkve.

Po drugi strani sta se komunizem in krščanstvo kot dve kulturni dediščini ohranila prav zaradi tega, ker sta se tesno navezovala na tradicionalne organizacijske strukture. Liberalizem oziroma svobodnjaštvo, ki so ga vsak po svoje prinesli s seboj v OF kulturniki in sokoli, se je pretakal v vseljudsko narodnoosvobodilno gibanje in na ta način gibanju dal tudi močan pečat. Ker pa se je brez ostanka spojil z OF, je doživljal isto usodo kot organizacija OF.

Zelo verjetno pa je razlog za zaton liberalizma na Slovenskem tudi v tem, ker kulturniki in sokoli niso našli skupnega jezika, čeprav so bili oboji nasprotniki liberalnih strank in so kot takšni stopali v OF brez kakršnih koli strankarskih ambicij. Zdi se, da kulturniki niso ne tedaj, ne kasneje razmišljali o organizacijskih problemih, niti niso v organizaciji videli tistega okvira, ki zagotavlja ali pa preprečuje inkarnacijo kulturne zasnove v vsakodnevem življenju ljudi. Nasprotno najbrž velja za sokole: tudi ti niso kulture obravnavali kot konstitutivnega elementa organizacije, kot elementa, brez katerega ni mogoče osmisliti organizacijske dejavnosti. Čeprav sokolom telesna vzgoja ni bila končni cilj, ampak predvsem sredstvo za razvijanje posameznikove osebnosti, sokoli vendarle niso iskali trajnejših vezi s kulturniki. Kultura je na ta način ohranila bohemska pozicijo ali pa se je v koaliciji s Partijo sprevrgla v dvorno kulturo, medtem ko so se sokoli brez zadostne kulturne rezistence utopili v OF in skupaj z njo postali transmisija Partije.

Zaton personalističnega in neakvizitivnega svobodnjaštva je po mojem mnenju danes največji kulturni deficit na Slovenskem. Brez razvite liberalne kulture samoupravljanje ni mogoče, tudi če se Partija odpove kontroli nad njim. Brez liberalizma, ki reproducira socialno zrelega posameznika, ni mogoče premeščati reguliranja družbe iz makro v mikro raven vsakodnevnega dogajanja. Brez liberalizma ni mogoče

uveljavljati civilne družbe, saj le-ta sloni na državljanski zavesti, se pravi na prostovoljni podreditvi zakonu in na nepopustljivem nasprotovanju sleherni zlorabi zakona.

Nerazvitost liberalne kulture na Slovenskem pa ima tudi zelo daljnosežne kulturne posledice, ki se kažejo v retradicionalizaciji krščanstva in komunizma in v degradaciji liberalizma v anarhoidno potrošništvo.

V tako okrnjenem duhovnem prostoru se ni mogla uresničiti 4. točka programa OF. »Nov lik aktivnega slovenstva« pač ne more nastajati v tradicionalnih okvirih krščanstva, komunizma in anarho-liberalizma.

Zdi se, da je bil industrijski razvoj slovenske družbe še kar uspešen kljub zatonu liberalizma. Ustvaril je dokaj visoko materialno blaginjo, pa čeprav je družbeno in duhovno življenje postalo dokaj siromašno. Industrializacija očitno ni potrebovala razvite liberalne kulture.

Prihodnost Slovenije pa je najbrž ogrožena predvsem zaradi tega, ker ni mogoč prehod iz zrele industrijske družbe v postindustrijsko družbo brez razvite liberalne kulture prebivalstva, brez »protestantskega socializma«. Ogroženost Slovencev je danes zelo velika. Čutimo jo vsi, vendar pa ta ogroženost ne prihaja od zunaj, iz Beograda ali iz Mednarodnega monetarnega fonda, ampak izvira iz pomanjkanja kolektivne in individualne samoidentitete. Izvira iz tega, da smo namesto »novega lika slovenstva« izoblikovali relativno bogato in politično stabilno, toda hkrati tudi kulturno anemično in socialno anomično družbo. In ker nismo izoblikovali »novega lika aktivnega SLOVENSTVA«, ker nismo razvili kolektivne identitete, nam tudi politična in ekonomska avtonomija ne moreta pregnati občutka kolektivne ogroženosti.

Projekcija lastne kulturne insuficiencie v neke zunanje sile, ki ogrožajo Slovence, je lahko usodna za našo prihodnost, tako kot je najbrž usodna za Srbe projekcija njihovih težav v federacijo ali pa v Kosovo.

SLOVENSKI NARODNI ZNAČAJ V LUČI SOCIOLOŠKIH RAZISKAV

Sociologi o slovenskem narodnem značaju pravzaprav ne moremo povedati nič zanesljivega, ker pač ne preučujemo nacionalnih arhetipov, niti populacijskih genotipov. Glede na metode, ki jih uporabljamo, lahko opredeljujemo samo prevladujoče fenotipe, za katerimi so zelo verjetno latentno prisotni tudi genotipi ali celo arhetipi slovenske populacije. Ker pa nimamo instrumentov, da bi izmerili bolj ali manj verjetno prisotnost genotipov in arhetipov v slovenski populaciji, imajo naše raziskave samo deskriptivno-analitično veljavo.

Mednarodna raziskava o pomenu dela (MOW — Internacional Research Team, Meaning of Work, Academic Press, 1986), ki je zajela poleg Slovenije še sedem drugih razvitih zahodnih industrijskih družb (vključno z ZDA in Japonsko), je pokazala, da ima delo pri Slovencih še vedno bolj centralno mesto kot pri drugih narodih, ki so bili vključeni v raziskavo. Ne samo to; med Slovenci je tudi največ takih, ki jim delo ni zgolj sredstvo za preživetje, ampak dejavnost, ki jo opravljajo iz notranjih oziroma osebnih nagibov.

Do podobnih ugotovitev prihajamo tudi v mednarodni raziskavi delavcev v elektroindustriji v 10 industrijsko razvitih deželah: med slovenskimi delavci je največ takšnih, ki delajo predvsem zaradi tega, da lahko razvijajo svoje osebne sposobnosti, in (poleg Švedov) tudi največ takih, ki delajo zaradi tega, ker jih delo veseli. Poleg tega je med slovenskimi delavci najmanj takšnih, ki bi radi živeli brez dela, če bi jim prilike to dopuščale (Rus, Kvaliteta življenja delavcev v elektroindustriji, Inštitut za sociologijo, 1985).

Izjemno velika navezanost Slovencev na delo je verjetno najpomembnejša značilnost »slovenskega narodnega značaja«. Izraža se tudi v zelo visoki stopnji zaposlenega prebivalstva, saj je zaposlenih kar 78 % vseh delovno sposobnih prebivalcev. Če poleg tega upoštevamo tudi dejstvo, da porabijo Slovenci večji del prostega časa za delo v sivi ekonomiji (za delo na polju, na vrtu, pri gradnji hiš, v gospodinjstvu itd.) in da je prosti čas pri Slovencih pravzaprav le podaljšani delovni čas, potem lahko rečemo, da delo skoraj v celoti absorbira življenje Slovencev.

Zdi se, da smo dejansko uresničili »nov lik aktivnega slovenstva«, saj skoraj ni naroda s tako visoko etiko dela, s tako visoko participacijo populacije na trgu delovne sile in s tako delovnim prostim časom. Slovenski človek je torej predvsem homo faber, šele potem morda tudi homo economicus, homo politicus ali celo homo ludens.

Kljub temu, da poteka skoraj celotno življenje Slovencev v znamenju dela, pa nas sociološke raziskave opozarjajo na to, da je delo na Slovenskem v večji meri vir dehumanizacije kot pa humanizacije. To domnevo izvajamo iz naslednjih empiričnih ugotovitev (Družboslovne razprave, št. 4, 1986):

1. iz dejstva, da delo degradira že nakopičeno znanje; izobrazba Slovencev je namreč enaka kot pri Švedih (povprečno 10 let šolanja), delo, ki ga opravljajo, pa je strokovno bistveno manj zahtevno;
2. iz dejstva, da je delavnik predolg: kar 3/4 žensk dela povprečno več kot 12 ur dnevno, kar presega zgornjo zmogljivostno mejo;
3. iz dejstva, da prejema 1/3 zaposlenih tako nizko plačo, da je upravičena na razne oblike socialne pomoči;
4. iz dejstva, da 90 % zaposlenih dela v takšnem delovnem okolju, v katerem se srečuje vsaj z enim fizično, psihično ali socialno povsem neustreznim pogojem dela;
5. iz dejstva, da je v primerjavi s Švedi med Slovenci 4-krat več oseb, ki so pogosto utrujene, in 5-krat več oseb s psihosomatskimi motnjami.

Enkratni delovni potencial, ki ga odlikuje izredno visoka delovna etika, relativno visoka izobrazba in visoka delovna aktivnost, izgoreva torej v načinu proizvodnje, ki niti ekonomsko niti socialno niti kulturno zanj ni več primeren. V takšnih okoliščinah delo ni niti osvobajajoč niti kulturotvoren niti družbotvoren proces.

Če poleg te ugotovitve upoštevamo tudi dejstvo, da je aktivnost Slovencev v prostem času po obsegu in po kvaliteti skromna, v političnih okvirih pa omejena na manj kot 1/5 prebivalstva, lahko sklenemo z ugotovitvijo, da imamo na Slovenskem kljub visoki količini aktivnosti nizko kvaliteto delovnega življenja.

Aktivizem očitno meče senco tudi na delovno življenje Slovencev. Nizka kvaliteta delovnega življenja ne izvira iz nizke delovne morale ali pa iz neaktiviranih političnih aspiracij prebivalstva, ampak iz omejitev, ki jih postavlja populaciji gospodarski in politični sistem. Iz mednarodnih primerjav namreč vemo, da so v naših delovnih organizacijah možnosti za izobraževanje in napredovanje manjše kot v drugih industrijskih deželah in da je polarizacija političnega življenja na elito moči in na nemočne množice večja kot v večini drugih dežel, ki so bile vključene v raziskavo (Rus, 1985).

NEORGANIZIRANA KULTURA IN NEKULTURNA ORGANIZACIJA

Leto 1941 je bilo najbrž eno od tistih redkih obdobjih v zgodovini Slovencev, ko je bilo nasprotje med narodovo kulturo in njegovo organiziranostjo najmanjše. OF je bila, sodeč po njeni množičnosti in učinkovitosti, socialno ustrezen in funkcionalno uspešen instrument inkarnacije slovenstva. In narobe: komunizem, krščanstvo in liberalizem, zastopani v ustanovnih skupinah, so predstavljali vrednostno dovolj kompleksno orientacijo za mobilizacijo Slovencev v OF. V komunizmu je bilo dovolj populizma, v liberalizmu in krščanstvu pa dovolj socializma za to, da so se te tri vrednostne orientacije lahko združile v bolj ali manj stabilen in bolj ali manj enoten vrednostni kompleks.

Uveljavljanje avantgardne vloge KP in vzporedno degradiranje OF v njeno transmisijo ni zoževalo samo politični, ampak tudi kulturni horizont gibanja. Rezultat tega je bil liberaliziran in do krščanstva bolj ali manj toleranten boljševizem. Ta je sicer z uspehom izpeljal obnovo in industrializacijo slovenske družbe, odpovedal pa je že na začetku 70-ih let, ko ni več imel zadostne integrativne moči, da bi bil povezal v višjo in bolj kompleksno celoto vse tisto, kar se je z razvojno diferenciacijo rojevalo v 50-ih in 60-ih letih. Ni mogel reintegrirati vse tiste raznolikosti, ki jo je sam pospeševal z intenzivno industrializacijo dežele. Bil je uspešen v razbijanju tradicionalnih regionalizmov in partikularizmov in v ustvarjanju univerzalne množične in uniformirane industrijske družbe, pa je povsem odpovedal pri reguliranju novih pluralizmov, ki izvirajo predvsem iz delitve in profesionalizacije dela.

Poskus reintegriranja relativno diferencirane družbe s ponovno krepitvijo demokratičnega centralizma in avantgardne vloge Partije v začetku 70-ih let je bil nekakšna pirova zmaga. Reintegracija je bila dosežena na račun blokade modernizacije celotne družbe, ki se je začela ob koncu 60-ih let. Institucionalno definirano polje dejavnosti se je nezanosno zožilo in povzročilo zelo veliko osiromašenje družbenega življenja. Od tedaj naprej se vse bolj širi siva ekonomija in siva politika, se pravi področje neintegrirane dejavnosti. V zvezi s tem upada tudi kvaliteta življenja.

Nova kvaliteta življenja ne bo nastajala avtomatično s ponovno rastjo materialnega standarda. Prej lahko pričakujemo obratno: zaradi relativno nizke kvalitete življenja zelo verjetno ne bodo izkoriščeni niti tisti resursi, ki smo jih akumulirali v zadnjih treh desetletjih industrializacije.

Nova kvaliteta življenja je odvisna od razčlenjenosti oziroma od raznolikosti družbenega življenja, od večjega idejnega, kulturnega, političnega in lastninskega pluralizma.

Večja raznolikost kot pogoj višje kvalitete življenja seveda ni specifično slovenski cilj, ampak je splošni cilj zrelih industrijskih družb, ki se morajo otresti svoje lastne uniformiranosti in masovnosti. Osnovna težava, s katero se srečujejo vse industrijske družbe, je predvsem v tem, da ne morejo integrirati naraščajoče raznolikosti oziroma v tem, da le s težavo preprečujejo babilonizacijo zrelih industrijskih družb. Rešitev vidijo v oblikovanju takšne organizacije, ki bo zagotovila kulturno in socialno polnovredno življenje prebivalstva v relativno integriranem in učinkovitem sistemu.

Zdi se, da so zahodne družbe bolj uspešne kot vzhodne v reševanju omenjenega problema prav zaradi tega, ker so razvile višjo stopnjo liberalne kulture, se pravi kulturno, politično in ekonomsko bolj zrelega posameznika; večja zrelost posameznikov namreč omogoča prenašanje težišča reguliranja družbenega življenja na mikronivo.

V vzhodnih družbah vlada neznosna uniformiranost političnega, kulturnega in ekonomskega življenja. Vendar to ni najbolj senčna plat teh družb. Najbolj moti vtis, da so te družbe izčrpale razvojne možnosti zaradi etatiistične mentalitete prebivalstva, ki se kaže v tem, da vsi pričakujejo od države delo, plačo, stanovanje in celo organizacijo prostega časa.

KULTURNA ORGANIZACIJA NARODA IN ORGANIZIRANA NACIONALNA KULTURA

Zelo ambicioznemu naslovu tega poglavja lahko dodam le nekaj skromnih misli. Naslova nisem zapisal zaradi tega, ker imam v žepu program, ki naslovu ustreza, ampak ker sem prepričan, da bi morala naša razmišljanja o »novem liku aktivnega slovenstva« temeljiti na nenehnem povezovanju kulture in organizacije. Narod, ki že ima svojo zgodovino in svojo državo, si pač ne more privoščiti samo hrepenenja po nekakšni zvezdni duhovni kulturi, medtem ko se pogreza v blato umazane vsakodnevne prakse. Pri Cankarju je bila ta razklanost nujna, po letu 1941 pa je lahko pristajanje na blatno realnost in zvezdno kulturo samo še znak dekadentne »nesrečne zavesti«.

Če skušam razmišljati o naših razmerah na tak način, da povežem kulturo z organizacijo, se mi zdi, da smo prisiljeni reševati kvadraturu kroga. Izumiti bi morali takšno organiziranost Slovencev, ki bi dopuščala bogato kulturno, politično, lastninsko itd. raznolikost, ne da bi to privedlo do večjih socialnih razlik, ki bi ogrožale socialistični značaj naše družbe.

Kvadratura kroga je v tem, da bi morali kombinirati več svobode z več enakosti. Doslej teh ambicij ni uresničil noben narod, najmanj tisti, ki je formuliral magično trovalentno vrednostno orientacijo svoboda, enakost, bratstvo. To, kar se je doslej v resnici dogajalo, je, da so se oblikovale nacionalne skupnosti z več svobode in manj enakosti, ali pa obratno: skupnosti z več enakosti in manj svobode. Vzhodne družbe rešujejo kvadraturu kroga s tem, da ostajajo manj svobodne,

bolj uniformirane in bolj enake, zahodne družbe pa s tem, da na račun pluralizma dopuščajo zelo močno marginalizacijo številnih socialnih skupin.

Slovenci (in Jugoslovani) smo po osvoboditvi doživljali vrsto razvojnih ciklusov, v katerih sta se enakost in svoboda nenehno menjavali kot razvojni prioriteti. V razdobjih živahnega ekonomskega razvoja je dominirala svoboda in z njo povezana diferenciacija družbenega življenja, v obdobjih politične reintegracije pa je dominirala enakost in z njo povezana unifikacija družbenega življenja. Zdi se, da bo tako tudi v prihodnje, le da bo amplituda nihanja med obema razvojnima fazama manjša, korektivni posegi pa bodo verjetno pogostejši in manj drastični.

Seveda je vsaj teoretsko možna radikalna rešitev kvadrature kroga, saj je eksplicite nakazana že v trovalentni vrednostni orientaciji. Svoboda, Enakost, Bratstvo; kjer obstaja bratstvo, tovarišija, kolektiv ali kakršnakoli druga realna socialna skupnost, je razmerje med svobodo in enakostjo pozitivno, kjer pa takšne skupnosti ni, je razmerje med svobodo in enakostjo negativno.

V slovenski družbi je ostalo zelo malo tistega, kar smo med vojno imenovali tovarišija. Slovenska in jugoslovanska družba je izrazito anomična, je družba, v kateri prevladuje »svoboda od«, ne »svoboda za«. Več svobode potemtakem neizogibno stopnjuje babilonizacijo družbe, ta pa kliče k njeni radikalni unifikaciji.

Vprašanje je, ali si Slovenci in Jugoslovani lahko oblikujemo kakršnokoli skupnost bodisi na nacionalni, razredni, delovni, profesionalni ali kakršni koli drugi osnovi, ali celo na vseh teh ravneh hkrati. Za zdaj nimamo nobenih podatkov, ki bi nam na to vprašanje odgovorili. Za presojo naše prihodnosti pa je prav ugotavljanje potencialnih spontanih integracijskih procesov ključnega pomena, zakaj od teh procesov je odvisno tudi reševanje že omenjene kvadrature kroga.

Ta trenutek se zdi, da potekajo nacionalne ali morda celo etnične integracije v vseh delih Jugoslavije. Ker gre za spontane integracijske procese, bi jih morali podpirati z vsemi sredstvi, saj je to pot samoorganiziranja celotne družbe. Namesto da jo zatiramo kot šovinizem ali celo kot kontrarevolucijo, bi jo morali podpirati in plemeniti z nadnacionalnimi skupnimi cilji.

Podobno velja tudi za profesionalno integracijo, za katero se zdi, da prav tako doživlja svojo renesanso. Vse bolj je čutiti delovanje strokovnih društev književnikov, novinarjev, sociologov, ekonomistov itd. in zdi se, da tudi v teh okvirih nastajajo realne socialne integracije. Tudi te bi morali podpirati, saj prav profesionalna društva lahko presegajo nacionalne okvire, ne da bi pri tem prišla v konflikt z nacionalnimi, oziroma etničnimi gibanji. Živahna je rast tudi marginalnih mirovnih, ekoloških in drugih gibanj, ki imajo pravzaprav vlogo demarginaliziranja tistih problemov, ki jih je družba spontano potisnila na rob dogajanja. Omenjeni trije in tudi drugi spontani procesi socialnega integriranja ne delujejo v smeri uniformiranja družbenega dogajanja, s tem pa v praksi uresničujejo poprej teoretično definirano možnost pozitivnega razmerja med svobodo in enakostjo.

Za zrele industrijske družbe so takšni procesi ključnega pomena, saj morajo uveljavljati višjo stopnjo integracije, ne da bi pri tem reducirale nakopičeno raznolikost družbenega dogajanja. Zaradi tega je

osnovno načelo pri upravljanju industrijskih družb izraženo z načelom: »Svoboda je svoboda tistih, ki mislijo drugače«, torej z načelom, ki ga je Roza Luxemburg uveljavljala že pred desetletji. V politični regulaciji se to načelo izraža ponavadi z geslom: »dominacijo večine moramo zamenjati z avtonomijo manjšin«. To geslo pomeni, da moramo demokracijo industrijskih družb zamenjati s postdemokracijskim sistemom. Postindustrijske družbe so torej hkrati tudi postdemokracijske družbe, oziroma družbe, ki zanikajo osnovna načela industrijske demokracije.

Podobni trendi kot v politiki se uveljavljajo tudi v ekonomiji. Stoletje trajajoča razprava o prednosti družbene ali privatne lastnine se razpleta v kombiniranju obeh. Danes je vse več socialnih programov, ki jih izvajajo skupaj javne in privatne institucije.

Naša družba je glede na stopnjo ekonomske razvitosti izredno uniformirana družba. Po tem je precej bližja vzhodnoevropskim sistemom kot zahodnim. Uniformirana je politika, uniformirana je lastnina, uniformirano je šolstvo, uniformirani so TOZD-i in SOZD-i, uniformirane so oblike zaposlovanja in celo oblike organizacije prostega časa.

Ta trditve o vsesplošni uniformiranosti naše družbe zveni nekoliko paradoksalno ob dejstvu, da imamo enega najbolj decentraliziranih sistemov na svetu. Če pa upoštevamo dejstvo, da je decentralizacija v Jugoslaviji pravzaprav podaljšana senca države, ki seže tja do krajevne skupnosti (J. Šmidovnik, Naši razgledi, 14. februar 1986) in če upoštevamo dejstvo, da je tudi samoupravni sistem pravzaprav podaljšana roka državno-partijskega aparata, ki seže vse do delovne skupine (V. Rus, Moč in nemoč samoupravljanja, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1986), potem postane jasno, da decentralizirano upravljanje pravzaprav reproducira monolitni in unificirani politični sistem. Krajevna skupnost, ki je predvsem podaljšana roka države, ne pa instrument za izražanje in uveljavljanje interesov občanov, ter delovna skupina, ki je delni zbor in ne avtonomno telo delavcev, sta najbolj prepričljiv dokaz za to, da smo z decentralizacijo samo podaljšali avtoritativno roko državno-partijske strukture v sleherno kapilaro našega družbenega življenja.

Za spremembo opisanega etatiistično kapilarnega sistema niso dovolj samo spremembe ustave in zakona o združenem delu, ki potekajo zdaj v naši družbi. Nujna je tudi kulturna preobrazba celotnega prebivalstva, se pravi nekakšna kulturna revolucija. Raznovrstna, pluralistična družba namreč ne more funkcionirati brez visoko socializiranega, avtonomnega in odgovornega posameznika, torej brez posameznika z razvito svobodnjaško kulturo.

»Modrost zgodovine« je poskrbela za to, da se zlasti pri slovenski mladini pojavlja intenzivna potreba po osebni samostojnosti. O tem nam pričajo rezultati nedavne empirične raziskave, ki je bila izvedena na celotnem ozemlju Jugoslavije (Mirjana Ule, Kako in koliko so mladi samosvoji, Naši razgledi, 24. oktober 1986). Kulturna preobrazba se torej že dogaja; je že tu in jo ni treba uveljavljati od zgoraj navzdol. Dovolj je, da je ne zatremo z različnimi administrativnimi ukrepi.

Pomembno pa je, da potreba po večji osebni in profesionalni samostojnosti ni prisotna samo pri mladini, ampak tudi pri izobražencih, o čemer pričajo podatki empiričnih raziskav, ki jih je izvajal Vladimir Arzenšek v delovnih organizacijah (V. Arzenšek, Struktura i pokret, Institut društvenih nauka, Beograd, 1985).

In končno: za liberalizacijo naše družbe so po mojem mnenju največ storili slovenski pisatelji, ki že nekaj let organizirano prek Društva pisateljev, prek slovenskih revij in gledališč odpirajo nove prostore svobode. Njihov vpliv je velik tudi zaradi tega, ker so si izoblikovali svojo javnost, bodisi da je to revialna, gledališka, filmska ali pa galerijska javnost. Slovenski znanstveniki takšne javnosti nimajo, saj se večina njih giblje v zelo ozkih strokovnih krogih, ki pogosto sploh ne sežejo v slovenski prostor.

Kulturni plenum, ki deluje v okviru SZDL, bi lahko imel pomembno vlogo pri pospeševanju kulturne evolucije, se pravi pri pospeševanju liberalne kulture na Slovenskem. Pri tem se mi zdi, da bi moral poskrbeti predvsem za to, da bi prišlo do tesnejšega sodelovanja med kulturniki in znanstveniki. Tesnejše navezovanje teh dveh skupin je za modernizacijo in liberalizacijo slovenskega prostora po mojem mnenju bolj pomembno kot sedanja vez med politiki in kulturniki. Menim, da vidmarjanski model sodelovanja med kulturo in politiko ni neproduktiven, saj omogoča večjo legitimiteto politike, višji status kulture in tudi večji vpliv kulture na politiko. Vendar pa je za kulturno evolucijo bistveno bolj pomembno tesnejše sodelovanje med kulturo in znanostjo; s takšnim sodelovanjem se lahko prek kulture poveča vpliv znanosti na Slovenskem, po drugi strani pa se lahko kultura prek znanosti močnejše integrira v sodobne družbene in tehnološke tokove v svetu.

Skratka: povezovanje znanosti in kulture v okviru Kulturnega plenuma bi zelo verjetno rodilo nove sinergetske učinke, hkrati pa bi se s takšnim povezovanjem ustvarila tista »kritična masa« intelektualne energije, ki bi lahko pomembno vplivala na kulturno preobrazbo slovenskega naroda.

Zdajšnja zasnova Kulturnega plenuma po mojem mnenju ne dopušča takšnih sinergetskih procesov, saj ni avtohtona organizacija v okviru SZDL, ampak predvsem manifestativno telo, ki ga upravljajo profesionalni politični funkcionarji. Reorganizacija Kulturnega plenuma v okviru SZDL bi po mojem mnenju morala potekati v tisti smeri, ki smo jo nakazali že pred 22. leti, in sicer tedaj, ko smo ustanavljali kulturni plenum iz sodelavcev štirih osrednjih slovenskih revij. Osnovna značilnost takratne zasnove je bila v avtonomnem značaju Kulturnega plenuma. Po tedanjih konceptih naj bi kulturni plenum vodile redakcije omenjenih štirih revij, člani plenuma pa naj bi bili vsi sodelavci, ki so v zadnjih 12 mesecih prispevali v te revije svoje tekste. Na ta način smo skušali zagotoviti legitimno selekcijo in trajno rotacijo članov kulturnega plenuma.

Tako kot vse iniciative poprej, je bila tudi ta v kali zatrta. Zdaj ko so posledice takšnih blokah več kot očitne, upajmo, da se le-te ne bodo več ponavljale.